

Kontrollkäik Lõuna Politseiprefektuuri ja Lääne Politseiprefektuuri arestimajadesse

Asi nr 7-7/071415

(1) Õiguskantsleri nõunikud viisid läbi 22.08.2007 kontrollkäigud Lõuna Politseiprefektuuri Põlva, Võru ja Valga arestimajades ning 29.08.2007 Lääne Politseiprefektuuri Kärkla ja Kuressaare arestimajades.

(2) Õiguskantsleri nõunikud kontrollisid, kas arestimajades on kinni peetud isikute põhiõigused ja -vabadused tagatud.

(3.1) Kontrollimisel selgus, et Kuressaare arestimaja on äärmiselt ebasanitaarses seisukorras. Koridoris levis vänge uriinihais ja õhk oli läppunud. Ventilatsioonisüsteem ei töötanud, samuti ei ole võimalik arestimaja koridori aknaid avada. Pesemisruumis, mida kinnipeetud saavad kasutada korra nädalas 15 minuti jooksul, oli põrand räpane ja kaetud musta puruga.

Arestimajas on 4 kambrit, igas kambris on 2 voodikohta. Lisaks on arestimajas veel kainenemiskamber, milles puudub voodi või nari (põrandat kattis vaid laudadest konstruktsioon).

Kambrites puudub lugemist võimaldav tehisvalgus, aknad on kinni müüritud ning kappe, lauda ja toole ei ole. Hügieeninurga ja WC funktsiooni täidab nurgas seisev plastmassist ämber, mida kinnipeetavad ise tühjendavad 1—2 korda päevas.

Tulenevalt Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) artiklist 3 ja PS §-st 18 ei tohi kinnipidamiskoha olmetingimused olla inimväärikust alandavad. Euroopa inimõiguste kohtu praktika¹ kohaselt koheldakse kinnipeetavat inimväärikust alandavalt siis, kui põhjustatud kannatused ja alandus ületavad sellise taseme, mida seostatakse tavaliselt seadusliku ravi või karistusega. Kinnipidamistingimuste hindamisel tuleb ennekõike arvesse võtta asjaolude koosmõju, nt kambrite sisustus, hügieenilisus ja isiku kinnipidamiskohta paigutamise kestus.

Kuressaare arestimajas ei täideta mitmeid elementaarseid kinnipidamistingimuste nõudeid. Muu hulgas ei ole üheski kambris VangS § 45 lõikega 1 nõutud aken ja kinnipeetud isikutel puudub võimalus ühetunniseks jalutuskäiguks värskes õhus (VangS § 55 lg 2 ja § 93 lg 5)². Kinnipeetavatel puudub vaba juurdepääs klosetile ning vastavate loomulike vajaduste rahuldamiseks kasutatakse kambris olevat ämbrit.³ Kambris puudub ka eraldatud ala, kus kinnipeetu saaks end selleks hetkeks kambrikaaslaste pilkude eest varjata.

¹ Nt Euroopa Inimõiguste Kohtu 08.11.2005 otsus asjas nr 64812/01, *Alver vs. Eesti Vabariik*.

² VangS § 156 lg 3 sätestab, et isiku kinnipidamisele arestimajas kohaldatakse vangistusseaduse sätteid eelvangistuse (5. peatükk) ja aresti (4. peatükk) kohta. Aresti täideviimisele laienevad VangS § 86 lg 3 järgi vangistusseaduse 1., 2., ja 7. peatüki ning § 109 sätted aresti täideviimist reguleerivas peatükis sätestatud erisustega. VangS § 90 lg 1 järgi kohaldatakse eelvangistuse kandmisele vangistusseaduse 1., 2., ja 7. peatüki sätteid vangistusseaduse 5. peatükis sätestatud erisustega.

³ VangS § 45 lg 1: "Kinnipeetava kamber peab vastama ehitusseaduse alusel eluruumile kehtestatud üldistele nõuetele, mis tagavad kinnipeetavale kambris elutegevuseks vajaliku õhuhulga ja selle ringluse, valguse ja temperatuuri." Vabariigi Valitsuse 26.01.1999 määrus nr 38 "Eluruumidele esitatavate nõuete kinnitamine" p 9: "Eluruum peab olema varustatud klosetiga või selle puudumisel kloseti kasutamise võimalusega samas hoones või hoone teenindamiseks määratud maa-alal."

Kuressaare arestimaja täituvuse tabelist nähtuvalt peeti seal 2007. aasta jaanuarist kuni juunini kinni kokku 79 isikut ja nn inimpäevade arv kokku oli 915. Nendest arvudest võib järeldada, et mitmel perioodil on olnud vaja paigutada ühte kambrisse mitu kinnipeetut.⁴ Üks kinnipeetut viibis arestimajas keskmiselt 11,6 päeva.

Õiguskantsleri hinnangul on Kuressaare arestimaja tingimused võrreldavad Narva ja Kohtla-Järve arestimaja tingimustega, mida CPT on korduvalt teravalt kritiseerinud.⁵ Kuigi kontrollkäigul ja õiguskantslerile esitatud dokumentide põhjal ei tuvastatud Kuressaare arestimajas ülerahvastust, on selle olmetingimused kohati katastroofilised. Inimväärikust austavas õigusriigis on vastuvõetamatu olukord, kus inimeste kõige elementaarsemate vajaduste rahuldamine toimub kirjeldatud tingimustes – eriti arvestades asjaolu, et kinnipeetavad ei viibi kambris üksinda. Akna puudumine kambris mõjub kinnipeetavale psühholoogiliselt rusuvalt. Olmetingimuste alandavat iseloomu võimendab üksluine režiim ja asjaolu, et kinnipeetud on ööpäevaringselt suletud kambritesse.

Seetõttu leidis õiguskantsler, et isikute kinnipidamine Kuressaare arestimajas on ebainimlik ja alandav kohtlemine, mis on vastuolus nii põhiseaduse kui ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooniga. Õiguskantsler oli juba 2004. aastal teinud Lääne politseiprefektile ettepaneku võtta tarvitusele meetmed tagamaks arestimajas kambrite olmetingimuste vastavus kehtivatele normidele, mida paraku ellu ei viidud.

Siseministrilt saadud teabe kohaselt on Riigi Kinnisvara AS-ga sõlmitud kokkuleppe uue Kuressaare politseiosakonna hoone rajamiseks koos 6-kohalise arestimajaga. Hoone hilisem valmimise tähtaeg on 30.06.2009. Uue arestimaja ehitamine on tervitatav, kuid siiski on lubamatu oodata eelkirjeldatud tõsiste probleemide lahendamisega.

Euroopa Inimõiguste Kohus on korduvalt rõhutanud, et EIÕK artiklis 3 sätestatud piinamise ja ebainimliku kohtlemise keeld väärtustab ühte demokraatliku ühiskonna fundamentaalset väärtust. See sisaldab piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise täielikku keeldu, mille kehtivus ei sõltu konkreetsest olukorrast või sellise kohtlemise ohvri käitumisest.⁶ Samuti on Riigikohus märkinud, et "inimväärikus on kõigi isiku põhiõiguste alus ning põhiõiguste ja vabaduste kaitse eesmärk. Inimväärika kohtlemise nõue laieneb ka kinnipeetavatele."⁷

Seetõttu asus õiguskantsler seisukohale, et politsei peab ebainimlike kinnipidamistingimuste parendamise kõrval hoiduma isikute paigutamisest vastuvõetamatute tingimustega arestimajadesse nii palju, kui see võimalik on. Kui seetõttu tekivad täiendavad kinnipeetute konvoeerimiskulud, peab riik (politsei) need paraku kandma.

⁴ Kui jagada inimpäevade arv (915) päevade arvuga vaatlusalusel perioodil (181), on tulemus 5,06. Seega viibis arestimajas ühel hetkel keskmiselt 5 kinnipeetut, kes tuli mahutada nelja kambrisse.

⁵ Vt nt Raport Eesti valitsusele piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee (CPT) Eesti külastuse kohta, mis toimus 23.–30.09.2003 (Arvutivõrgus kättesaadaval: www.cpt.coe.int).

⁶ Vt nt Euroopa Inimõiguste Kohtu 06.04.2000 otsus asjas nr 26772/95, Labita sv. Itaalia.

⁷ RKHKo 22.03.2006, nr 3-3-1-2-06.

(3.2) Kontrollimisel selgus, et kõigis kontrollitud arestimajades küsitleb arestimajja vastuvõetavat isikut tema tervises seisundi kohta meditsiiniliste eriteadmisteta ametnik, kes on parasjagu arestimajas valves. Sama ametnik viib läbi ka esmase pinnapealse tervisekontrolli (väliselt nähtavate vigastuste tuvastamine).

Siseministri 01.12.2000 määruse nr 71 „Arestimaja sisekorraeeskiri“ § 6 lg 3 sätestab, et arestimajja vastuvõetavat isikut küsitletakse tema tervises seisundi kohta ja tehakse tervisekontroll. VangS § 14 lõikest 1 tulenevalt peab tervisekontrolli läbi viima arst.

Ka rahvusvahelised kinnipeetavate kohtlemise standardid nõuavad tervisekontrolli teostamist kvalifitseeritud tervishoiutöötaja poolt: CPT standardite kohaselt peab iga uue kinnipeetavaga arst vestlema ja ta läbi vaatama niipea kui võimalik. Erandiks on juhud, kui vestlus/läbivaatus tuleb teostada saabumispäeval, iseäranis siis, kui tegemist on eeluurimisvanglaga. Läbivaatust võib teha ka meditsiiniõde, kes tulemustest arstile ette kannab.⁸ Samuti sätestab Euroopa vanglareeglistik⁹, et esimesel võimalusel pärast vastuvõtmist tuleb vangile teha meditsiiniline läbivaatus (p 16. e.). Selleks külastab vangi arst või arsti alluvuses töötav meditsiiniõde (p 42.1). Nähtavad vigastused ja kaebused eelneva seoses väärkohtlemisega ning teave vangi tervisest kantakse koheselt isikuregistrisse (p 15.1 e. ja f.).

Nõuetekohane tervisekontroll isiku paigutamisel arestimajja omandab erilise tähtsuse juhul, kui isik väidab, et politseiametnikud on tema suhtes kasutanud vägivalda või tal on tekkinud muul põhjusel tervisekahjustus arestimajas kinnipidamise ajal. Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukoha järgi on tõendamiskoormus sellistel juhtudel riigi kanda: kui isikul on vabastamisel vigastused, siis on riigil kohustus anda adekvaatne selgitus, kuidas vigastused tekkisid. Kui seda ei suudeta teha, võib olla tegemist EIÖK artikkel 3 rikkumisega.¹⁰

Eelneva valguses on problemaatilised juhtumid, kus vigastus või terviserike oli kinnipeetul juba enne arestimajja toimetamist olemas, kuid seda ei fikseerita nõuetekohase tervisekontrolli käigus. Politseil ei pruugi siis olla võimalust ümber lükata väiteid, et tervisekahjustus tekkis arestimajas kinnipidamise tõttu või seal teenistuses olevate politseiametnike vägivalla tagajärjel.

(3.3) Kontrollimisel tuvastati Kärkla arestimajas mitu vähemolulist rikkumist, mis kogumis siiski avaldavad negatiivset mõju kinnipeetavate olukorrale.

- WC ja hügieeninurk ei olnud ülejäänud kambrist eraldatud. Kärkla arestimaja kambrites on videovalve ning WC kasutamist saab lisaks kaaskinnipeetavale jälgida ka järelevalvet teostav politseiametnik. Õiguskantsler leidis, et võimaluse puudumine kasutada WC-d privaatsetl, on lubamatu eraelu puutumatus riive (PS § 26). Ka CPT on vaheseintega eraldamata klosette kritiseerinud.¹¹

⁸ CPT Standardid, Euroopa Nõukogu dokument nr CPT/Inf/E (2002) 1, lk 27 (Internetis kättesaadaval: <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards-s.pdf>).

⁹ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus Rec(2006)2 Euroopa Vanglareeglistiku kohta (Internetis kättesaadaval: <http://www.coe.ee/>).

¹⁰ Euroopa Inimõiguste Kohtu 28.07.1999 otsus asjas nr 25803/94 Selmouni vs. Prantsusmaa, p 87: "The Court considers that where an individual is taken into police custody in good health but is found to be injured at the time of release, it is incumbent on the State to provide a plausible explanation of how those injuries were caused, failing which a clear issue arises under Article 3 of the Convention [...]."

¹¹ Viide 5, p 26.

- Arestimajas puudus kapp kinnipeetavate riide paigutamiseks. Riideid hoitakse kas koridori põrandal või trellide küljes rippuvatel riidepuudel.
- Arestimajas ei olnud kinnipeetutel telefoni kasutamise võimalust. Kinnipeetud isikute õigusele kasutada telefoni on seaduses kehtestatud reservatsioon, mille kohaselt on kinnipeetul nimetatud õigus vaid vastavate tehniliste tingimuste olemasolul. Seega ei saa kinnipeetu nõuda temale telefoni kasutamise võimaldamist, kui arestimajas puudub telefon. VangS § 28 lõikes 1 ja § 96 lõikes 1 sätestatud reservatsioon ei õigusta aga politseiprefektuuri tegevusetust vastavate tehniliste võimaluste loomise osas. Telefon on tänapäeval enim levinud sidevahend, ilma milleta on suhtlemine lähedastega, riigiasutustega ja oma kaitsjaga oluliselt raskendatud. PS § 14 sätestab, et õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus. Tõlgendades VangS § 28 lõiget 1 ja § 96 lõiget 1 osundatud põhiseaduse sätte valguses, asus õiguskantsler seisukohale, et vahistatu ei saa küll nõuda telefoni kasutamist seni, kuni arestimajas puudub telefon, kuid samas peab politseiprefektuur otsima võimalusi telefoni kasutamise võimaluste loomiseks.
- Jalutushoovis ei ole kohta, kus saab vajadusel vihma eest varjuda. Antud probleem ei ole ehituslikult kuigi kulukas või keerukas lahendada ning see tagaks arestimajas kinni peetud isikutele paremad võimalused kasutada oma õigust ühetunnisele jalutuskäigule värskes õhus (VangS § 55 lg 2 ja § 93 lg 5) ka halvema ilma korral .
- Arestimajas puudub eraldi kokkusaamiste ruum. Kinnipeetud kohtuvad oma külalistega kas menetlustoimingute ruumis või politseiosakonna ülema töökabinetis.
- Arestimajas järelevalvet teostava ametniku tööruumis puudub aken ja ventilatsioon on puudulik. Õiguskantsler leidis, et seega pole ka arestimajas teenistuses olevate politseiametnike töötingimused rahuldavad.

(4) Kontrollkäigu tulemusel pöördus õiguskantsler lääne politseiprefekti ja lõuna politseiprefekti poole ettepanekutega, kuidas paremini tagada arestimajades kinnipeetud isikute õigusi.

Kinnipeetud isikute olukord olid kõige kehvem Kuressaare arestimajas. Sellest lähtudes tegi õiguskantsler lääne politseiprefektile ettepaneku hoiduda isikute paigutamisest Kuressaare arestimajaja. Õiguskantsler leidis samas, et kui see on lähtudes olulistest kriminaalmenetluse vajadustest siiski vajalik, võib kinnipeetu Kuressaare arestimajas viibida vaid nii kaua, kui see vältimatult vajalik on. Muudel juhtudel tuleb isikud mahutada teistesse Lääne Prefektuuri arestimajadesse. Soovitav on saavutada olukord, kus isikud ei viibi Kuressaares arestimajas rohkem kui 48 tundi ning ühte kambrisse paigutatakse vaid üks kinnipeetud isik.

Lisaks eelnevale tegi õiguskantsler lääne politseiprefektile ettepaneku võtta tarvitusele meetmed Kärkla arestimajas tuvastatud rikkumiste kõrvaldamiseks.

Tervishoiuteenuste osutamine arestimajas on terviklikult probleemne valdkond. Õiguskantsler on teinud siseministrile ettepanekuid võtta tarvitusele abinõud olukorra parandamiseks kõigis prefektuurides, kuid paraku ei olnud kontrollkäikude läbiviimise ajaks toimunud märkimisväärseid positiivseid arenguid. Samas oleks politseiprefektuuridel võimalik mõningad probleemid lahendada. Nende hulka kuulub õiguskantsleri hinnangul ka esmase tervisekontrolli teostamine. Seega tegi õiguskantsler lõuna politseiprefektile ja lääne

politseiprefektile ettepaneku korraldada kontrollitud arestimajades vastuvõetavate isikute esmase tervisekontrolli teostamine kvalifitseeritud meditsiinipersonali poolt. Õiguskantsler soovitas selleks teha koostööd kohalike haiglate ja perearstidega.

Lääne politseiprefekt teatas vastuses õiguskantsleri ettepanekule, et Kuresaare arestimajas tuvastatud rikkumiste kõrvaldamine toimub prefektuuri majandustegevuseks eraldatud vahenditest. Politseiameti suunab ressursi ennekõike uue hoone ehitamisse. Nende puuduse kõrvaldamine, mis nõuavad ümberehitusi (tualettide puudumine kambris, ebapiisav valgustus), on prefekti hinnangul praeguses hoones väga keeruline, kuna see on muinsuskaitse all. Lääne politseiprefekt pidas keskmist isikute Kuresaare arestimajja paigutamise kestust rahuldavaks ega nimetanud meetmeid, kuidas seda vähendada.

Enamik Kärddla arestimajas tuvastatud puudusi kõrvaldati kiiresti. Näiteks paigutati igasse kambrisse kardin, mis tagab privaatsuse tualeti kasutamisel ning soetati teisaldatav telefoniautomaat, mida kinni peetud isikud kasutada saavad.

Kumbki prefekt ei nimetanud oma vastuskirjas konkreetseid abinõusid, mis oleks võetud kasutusele arestimajades esmase tervisekontrolli tagamiseks. Lõuna politseiprefekt lubas aktiivselt otsida probleemide lahendusi koostöös Tartu Vangla, Politseiameti, Tartu Ülikooli Kliinikumi ja erinevate maakondade perearstidega. Lääne politseiprefekt viitas asjaolule, et kõnealuse probleemiga tegeletakse Politseiameti tasandil. Õiguskantsler otsustas seejärel taas keskenduda arestimajade tervishoiukorralduse probleemide lahendamisele üleriigilisel tasandil ning kutsus Siseministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi, Politseiameti ja Tervishoiuameti esindajad ühisele nõupidamisele. Loodetavasti jõuavad nimetatud ametkonnad juba 2008. aasta jooksul ühiselt leida meetmeid, millega tagada esmane tervisekontroll kõigus eesti arestimajades.